

Recension

Einar Sundsdal, *Naturalistisk humanisme: Bidrag til et pedagogisk standpunkt*

Åtminstone sedan andra världskriget har det svenska pedagogikämnet i huvudsak varit inte bara anglosaxiskt utan också psykologiskt och samhällsvetenskapligt orienterat. Varken pedagogikhistoria eller pedagogisk filosofi har intagit någon särskilt central ställning och perspektiv från den kontinentalpedagogiska traditionen hör till ovanligheterna. De som anser att detta är ett beklagansvärt tillstånd kan inspireras av hur det förhåller sig i vissa andra länder. Det räcker med att gå till våra skandinaviska grannländer för att uppleva en delvis annorlunda situation. I både Danmark och Norge är det tyska bildningsarvet mer levande och pedagogisk filosofi och idéhistoria har en starkare ställning än i Sverige. I Norge finns det till exempel ett inte särskilt omfattande men synnerligen livaktigt institutio-

naliserat forskningsfält som kallas humaniorastudier i pedagogik. Det innefattar pedagogisk filosofi, bildningsstudier, pedagogikens idéhistoria, utbildningshistoria med mera och har sitt centrum vid en forskargrupp som heter just Humaniorastudier i pedagogikk vid Universitetet i Oslo.

I anslutning till denna forskargrupp har Einar Sundsdal skrivit en doktorsavhandling, *Naturalistisk humanisme: Bidrag til et pedagogisk standpunkt*, som han försvarade vid en disputation den 27 juni 2013. Den 177-sidiga avhandlingen, som närmast hör till subdisciplinen pedagogisk filosofi, består av fyra artiklar plus en längre inledning eller kapp. Tre av artiklarna har varit publicerade eller kommer att publiceras på andra håll; en av dem – den kortaste och den enda som är skriven på engelska, ”Reality is Catching up With Me: Empirical Knowledge and Philosophy of Education” – har Sundsdal skrivit tillsammans med en kollega, Torill Strand.

I stort sett är det en perspektivrik och tankeväckande studie med många uppslag, iakttagelser och reflektioner, låt vara att det här i likhet med många andra sammanläggningsavhandlingar förekommer vissa överlappningar

Einar Sundsdal, *Naturalistisk humanisme: Bidrag til et pedagogisk standpunkt*. Universitetet i Oslo. Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Pedagogisk forskningsinstitutt 2013.

och omtagningar. Som läsare kan man sakna den successiva fördjupning som är enklare att få till i det längre monografiformatet. Men fastän de olika bidragen står sida vid sida för sig själva förenas de av en gemensam problematik, vad författaren kallar avhandlingens bärande idé. I korthet går denna idé ut på att det finns en grundläggande kontinuitet mellan människan och övriga djur liksom allmänt med naturen i stort. I anslutning till detta betonar Sundsdal vikten av att inom pedagogisk forskning ta sin utgångspunkt i det som naturvetenskapen säger om oss människor, nämligen att vi i grund och botten är evolutionsprodukter. Misstaget att betrakta människan som särskild från de andra djuren har enligt författaren präglat mycket tänkande kring uppfostran, utbildning och i synnerhet bildning. Det kan med en gång konstateras att det är inte bara högst lovvärt utan också fruktbart att på detta sätt försöka göra en naturalistisk tolkning av det bildningstänkande som av tradition varit idealistiskt präglat. Ytterst handlar det om att tänka om och återradikalisera bildningsbegreppet utifrån dagens miljö- och klimatkris.

Sundsdal är väl medveten om att det finns tidigare pedagogiska teoretiker och filosofer som utgått från principen om kontinuiteten i naturen och mellan människan och andra djur. Den som han först och främst knyter an till är John Dewey, som beskrev sin egen filosofi som en naturalistisk filosofi och som kallats *evolution's first philosopher* (Jerome A. Popp). Andra viktiga teoretiker i avhandlingen är Peter Kemp, Jacques Derrida, Richard Rorty liksom de norska pedagogerna

och filosoferna Lars Løvlie (som också var Sundsdals handledare), Reidar Myhre, Hansjörg Hohr och Bjørn Ramberg. En annan viktig inspiration finner Sundsdal i olika naturalistiska läsningar av Hegels filosofi, däribland Terry Pinkard som tolkar den i termer av en avförtrollad aristotelisk naturalism. Vid sidan av beteckningen naturalistisk humanism använder Sundsdal också begreppet pragmatisk naturalism. Den senare beteckningen framstår på flera sätt som mer träffande med tanke på att det humanistiska inslaget här verkligen är nedtonat, och det är knappast en tillfällighet att Sundsdal inte säger så mycket om hur han förstår humanism i det här sammanhanget och med vilken innebörd han använder just det begreppet. Det är snarare så att han försöker skriva fram en position bortom humanismen, ja, möjligen också bortom naturalismen så som begreppet vanligtvis förstås. Med en anspelning på Richard Bernsteins klassiska *Beyond Objectivism and Relativism* skulle därför "Bortom humanism och naturalism" kanske ha varit en bättre titel.

En svaghet med avhandlingen är dess oklara syftesförklaring och att den inte har några tydliga övergripande frågeställningar som systematiskt följs upp. Det finns visserligen ett kortare avsnitt om "avhandlingens problem" där det framhålls att människans relation till andra djur är ett "pedagogisk grundlagsproblem" med stora konsekvenser för "hvordan vi tenker om pedagogikk og danning i bred kulturpolitisk forstand" (s. 39). Men mer konkret blir det dessvärre inte. I kappan vore det också motiverat att ha med en sammanfattning av

avhandlingens viktigaste resultat, vad den närmare bestämt kommer fram till som vi inte visste sedan tidigare. Hur avhandlingsförfattaren själv ser på den saken förblir tyvärr oklart.

Bortsett från detta hör den femtiosidiga kappan absolut till avhandlingens starkaste delar. Förutom en klagörande genomgång av avhandlingens bärande idé innehåller den avsnitt om bland annat bakgrunden, tidigare forskning, metodiska övervägande och metafilosofiska reflektioner. Särskilt bland de senare finns det dock också vissa partier som framstår som mindre relevanta, bland annat en utläggning utifrån den politiske filosofen Peter Hallward om olika läger i den samtida filosofin. Hur intressant den indelningen än må vara i sig följer Sundsdal inte upp den och den förblir därför hängande i luften. Som mer fruktbar ter sig då Løvlies återopade uppmaning att aktivt formulera om den pedagogiska filosofins frågor och svar och försöka ”skape et nytt vokabular og finne nye opp diskurser” (s. 36). Det är i hög grad detta som Sundsdal gör i sin avhandling: han ställer nya pedagogiska frågor och formulerar gamla pedagogiska problem i en delvis ny, naturalistisk vokabulär. Därigenom får man också som läsare syn på nya saker och gamla föreställningar och idéer framträder i ett nytt ljus. Häri ligger helt klart en av avhandlingens främsta förtjänster och frågan är om det inte skulle ha funnits skäl att formulera åtminstone ett delsyfte med avhandlingen i linje med det.

Hur som helst, i den första artikeln efter kappan, den nämnda ”Reality is Catching up With Me: Empirical Knowledge and Philosophy

of Education”, undersöks frågan om den pedagogiska filosofin har något att lära av empiriska studier och i sådana fall vad. Att relatera till och bygga vidare på empiriska studier måste sägas vara helt i överensstämmelse med det pragmatiskt naturalistiska grundperspektivet och i detta fall handlar det framför allt om empiriska undersökningar rörande normer, mot bakgrund av frågan om hur vi resonerar när vi fäller omdömen. Sundsdal knyter här an till Sharon Todd och via henne indirekt till Hannah Arendt, men jag skulle vilja hävda att problematiken ytterst kan föras tillbaka på Immanuel Kants analyser av det reflekterande omdömet. I *Kritik av omdömeskraften* poängterar Kant att man vid fällandet av ett reflekterande omdöme inte kan ta hjälp av överordnade regler, det vill säga att det enskilda omdömet inte låter sig subsumeras under en allmän princip. Sundsdal drar inte på detta sätt trådarna tillbaka till Kant, men i avhandlingen finns det en spänning i förhållande till pläderandet av användandet av empiriska undersökningar såtillvida att de senare just tänks stå för något generellt som man kan utgå från när man fäller ett omdöme. Här vore det välkommet med en utförligare diskussion om hur detta spänningsförhållande närmare bestämt ska förstås. En annan tveksamhet – om än på detaljnivå – i den korta men något röriga artikeln utgörs av ett svagt och i det närmaste fördomsfullt resonemang om olika typer av tänkande i väst respektive ickeväst där det förre sägs vara mer abstrakt och dekontextualiserat. Ironiskt nog framstår detta i sig som ett exempel på något som det varnas för i artikeln, nämligen att

empiriska undersökningar kan ha en reducerande funktion. På det stora hela understryker Sundsdal dock de potentiella möjligheterna med den här typen av empiriska studier. Artikelns fråga om vi har något att lära av empiriska studier besvarar han alltså jakande.

Sedan följer en koncentrerad och bättre argumenterad artikel kallad ”Danning som naturgave” som fördjupar avhandlingens utbildningsfilosofiska grund och dess naturalistiskt humanistiska perspektiv. Inledningsvis påpekas det att artikelrubriken kan framstå som självmotsägande såtillvida att bildning tenderar att förstås som något som går utöver eller befinner sig bortom naturen. I artikeln undersöks vilka konsekvenserna blir om vi tolkar bildning inom ramen för en naturalistisk förståelse och med en naturalistisk vokabulär. Här görs det också än mer klart att ”naturalism” har att göra med en naturvetenskapligt, ofta evolutions-teoretiskt orienterad grundsyn och ett avvisande av såväl övernaturliga förklaringar som tvåvärldsteorier av olika slag. Utifrån ett sådant naturalistiskt perspektiv är det självklart att människan är en del av naturen snarare än stående över den.

Ett annat tema som utvecklas i artikeln, som en del i strävan efter att utveckla ett naturalistiskt bildningsbegrepp för vår tid, gäller bildning som motstånd och protest. Två sådana bildningskonceptioner urskiljs, dels en romantisk från tiden kring sekelskiftet 1800 där bildning förknippas med känslor, lek och konst i kontrast till upplysningens betoning av förnuft, intellekt och vetenskap, dels en samtida konception skisserad

utifrån Ilan Gur-Ze’evs idéer om motpedagogik och Gert Biestas försök att återerövra en alternativ vokabulär till den idag dominerande lärandediskursen; hos både Gur-Ze’ev och Biesta formuleras bildning i termer av motstånd, negation och icke-vetande. Detta är klargörande, även om man kunde önska sig en fördjupad beskrivning av båda dessa konceptioner – den romantiska och den samtida – och vad de egentligen vänder sig mot och hur de gör det. I fallet med romantikerna stämmer det knappast att de rakt av tog avstånd från förnuft och vetenskap; snarare handlade det om ett upphävande (*Aufhebung*) i Hegels mening. Vad de däremot kritiserade – i likhet med många av vår tids ledande bildningsteoretiker – är det instrumentella förnuftets överhöghet liksom den allmänna fixeringen vid kortsiktig nytta och effektivitet. Här finns det påfallande stora likheter mellan det tidiga 1800-talets och (en del av) vår tids bildningstänkande. Det hade varit intressant om Sundsdal hade kompletterat denna negativa bestämning med ett resonemang om vad det finns för positiva likheter mellan bildningstänkandet då och nu och som det trots allt finns skäl att bygga vidare på i omformulerandet av ett bildningsbegrepp i ljuset, eller kanske snarare i skuggan, av dagens miljö- och klimatkris.

I skisserandet av ett bildningsbegrepp bortom dualismen mellan naturalism och humanism tar Sundsdal hjälp av den brittiske filosofen John McDowell. I boken *Mind and World* (1994) utgår McDowell från en uppfattning enligt vilken människan genom uppfostran och bildning utvecklar olika medfödda

förmågor. Denna utgångspunkt sägs vara ”på många måter hegeliansk” (s. 80), men den återfinns förstas hos många bildningsteoretiker och kan i sista hand föras tillbaka till Aristoteles utläggningar om potentialitet och aktualitet. Det är också från Aristoteles som föreställningen om att människan i utvecklandet av sin etiska karaktär förverkligar ”en andra natur” är hämtad. En huvudpoäng är att realiserandet av denna andra natur kan förstås som en bildningsprocess i enlighet med det naturalistiska grundperspektiv som avhandlingen utgår från. I det sammanhanget framstår det som helt följdriktigt, och inte alls som någon själv motsägelse, att tala om bildning som en naturgåva.

Utgångspunkt i den därpå följande artikeln, ”Menneske er ikke skaperverkets krone”, är den sedan i augusti 2010 gällande syftesförklaringen för Norges förskolor (*barnehagen*), där det slås fast att ”barna skal lære å ta vare på seg selv, hverandre og naturen”. Det senare målet preciseras till att barnens ”kjærlighet til naturen, forståelse for samspillet i naturen og mellom mennesker og naturen” ska främjas som en del av deras bildningsprocesser (s. 91). Frågan som Sundsdal här intresserar sig för är hur detta måldokument och den naturkärlek den säger sig vilja befrämja kan tolkas utifrån ett bildningsperspektiv. Problemet är att bildning i den tyska, nyhumanistiska traditionen tenderar att tolkas med ensidigt fokus på människans relation till kulturen, medan naturen däremot brukar glömmas bort. Målet att barnen ska lära sig att ta vara på naturen kräver att man tänker och formulerar

om bildningsbegreppet. Det är den problematiken fördjupas i artikeln: hur kan bildning och natur förenas?

Som en bakgrund tecknas några huvudlinjer i bildningsbegreppets historia, från de antika grekernas *paideia* över renässanshumanismens lovtal till människans värdighet till det moderna bildningsbegreppets klassiska tyska uttolkare och senare tiders framställningar. På det stora hela har bildningsteoretiker lyft fram bildning som inte bara något genuint mänskligt utan också något ickedjuriskt. Kant framstår som typisk när han framhåller att människan i kraft av sitt förnuft är avskild från naturen och att hon som en sorts skapelsens krona står högt ovan alla andra djur. I artikeln redogörs det på ett givande sätt för Kants syn på människan och hennes förhållande till naturen och övriga djur. Det kategoriska imperativet slår fast att man inte ska behandla andra som ett medel utan som ett mål i sig, men detta gäller endast för andra människor, inte djur som snarare är ting som man kan göra vad man vill med.

Det har dock funnits avvikande röster framhåller Sundsdal, däribland Friedrich Nietzsche och Dewey. Precis som i avhandlingen i övrigt knyter författaren här först och främst an till den senare. I framför allt *Experience and Nature* betonar Dewey kontinuiteten mellan människan och naturen i övrigt. En annan teoretiker som behandlas utförligt i artikeln är den italienske filosofen Giorgio Agamben, som i sitt omfattande författarskap ofta återkommit till frågan om vad en människa är och hur hon genom historien har definierats. Agamben visar att man ofta gjort en uppdelning

mellan det som uppfattats som ett enkelt och ett mer avancerat liv, som när Aristoteles skiljde mellan *zoē* och *bios*, det vill säga mellan å ena sidan det nakna, biologiska livet och å andra sidan det egentliga aktiva eller kontemplativa livet i en statsstat. Gränsen mellan det mänskliga och det djuriska lokaliseras här inom människan själv. Uppgiften är, som avhandlingsförfattaren formulerar det, att tänka en mänsklig livsform som inte skiljer mellan *zoē* och *bios*. Sundsdal följer Agamben långt, men pekar också på begränsningar i dennes projekt och framför allt då hur han inte lyckas ta sig ur det androcentriska grundperspektivet. Avsnittet om Agamben är informativt och kastar ett intressant ljus över huvudfrågan om människans förhållande till andra djur. Men även här kunde man önska sig att författaren vore mer explicit i att tydliggöra sina poänger i relation till avhandlingens övergripande ambitioner. Det skulle genomgående ha varit bra med en tydligare pedagogisk metanivå i avhandlingen där de många perspektiven och teorierna som behandlas kunde följas upp och klargöras. Det är också slående att författaren mot slutet av den aktuella artikeln sammanfattar den med att det finns en kontinuitet mellan olika livsformer och att det finns stora problem med att se på naturen som en samling resurser som människan kan dra nytta av. Det stämmer förstås, men detta var också hans övertygelse redan från början. Det är med andra ord långt ifrån tydligt vad som är utgångspunkter respektive resultat.

Avhandlingens sista artikel bär rubriken "Å lære hva et menneske er – perspektiver på moralsk status".

Den övergripande frågan om vem eller vilka som har moralisk status ger Sundsdal anledning att ytterligare fördjupa sig i frågan om vad en människa egentligen är och om det finns något särskilt kriterium som särskiljer människan från de övriga naturen. Och återigen vänder han sig – med goda skäl – till Dewey; denna gång framför allt till hans teorier om moralisk individualism där en grundläggande tanke är att det inte går att avgöra hur någon ska behandlas enbart genom att hänvisa till vilken grupp individen tillhör.

Sundsdal undersöker olika svar på frågan om moralisk status och delar in svaren i två huvudkategorier. Å ena sidan finns vad han kallar artens natur-argument, som försöker urskilja någon bestämd egenskap som skiljer människan från de övriga djuren, till exempel själen, förnuftet eller språket. Å andra sidan står det så kallade livsformargumentet som hävdar att alla människor delar en viss livsform som särskiljer dem från alla andra djur. Sundsdal går igenom de olika argumenten och kommer fram till att ingen av de behandlade teorierna ger ett tillfredsställande svar på frågan om den moraliska statusen och att det inte finns någon egentlig grund för föreställningen att människan skulle ha en högre moralisk status än andra djur. Särskilt uppmärksammas teoriernas oförmögenhet att omfatta vad författaren i Cora Diamonds efterföljd kallar "mennesker med alvorlig grad av utvecklingshemming" (t.ex. s. 151).

De kritiska invändningar Sundsdal för fram mot dessa olika förslag är överlag övertygande. Men ibland går det lite väl snabbt undan, som när

han efter att ha redogjort för P. M. S. Hackers teori om rätten att delta i den mänskliga livsformen och hur han där gör en kategorisk åtskillnad mellan personer som räknas till livsformen och de andra som inte gör det, skriver: ”Det er vanskelig å se hvordan Hacker kan løse problemet med moralsk status. Ikke minst fordi han hevder at hans oppfatninger er *a priori* begrepsmessige sannheter” (s. 155). Visst, här finns det säkert ett problem, men det är lika problematiskt att Sundsdal inte vidareutvecklar och tydliggör detta, utan nöjer sig med att konstatera att det förhåller sig på det sättet för att sedan skynda vidare till nästa teori.

Något liknade gäller för avsnittet om Derrida. Det är på flera sätt utmärkt, med en fin sammanfattning av den franske filosofens tankar om relationen mellan det mänskliga och det djuriska, att det faktiskt inte finns någon bestämd egenskap som särskiljer människan från de övriga djuren, men att det ändå – enligt Derrida – finns en radikal diskontinuitet däremellan. Men när framställningen är som mest intressant, när Sundsdal påtalat det enligt honom problematiska med föreställningen om denna diskontinuitet, så släpper han spåret i stället för att tänka vidare utifrån Derrida. Sundsdal visar på möjligheten att tänka vidare på det sättet – med Derrida, mot Derrida, bortom Derrida – men gör själv ingenting av den möjligheten, utan skyndar återigen vidare till en annan tänkare. Det är synd, för problematiken är högst intressant och vore väl värd en fördjupad reflektion. Nu förblir man i stället undrande över vad det är som är så problematiskt med Derridas position.

Är det inte tvärtom så att Derrida intar en rimlig ståndpunkt när han hävdar att det finns en diskontinuitet mellan människan och övriga djur, men att man inte kan lyfta fram någon viss egenskap som den avgörande, utan att det i stället är fråga om flera ständigt undanglidande gränser?

På ett mer övergripande plan finns det ytterligare en svaghet i den avslutande artikeln, och frågan är om inte den är av mer allvarlig karaktär, nämligen att det förblir oklart vad Sundsdal menar med moralisk status och vad det innebär att ha en sådan status. Den frågan besvaras aldrig på något tydligt sätt, trots att den är helt avgörande för förståelsen av huvudfrågan om vem eller vilka som har moralisk status. I själva verket tycks frågan om moralisk status blandas samman med frågan om vad en människa är. Om moralisk status innebär att man i kraft av sin frihet är ansvarig för sina handlingar är det knappast orimligt att hävda att den statusen enbart tillkommer ungdomar och vuxna människor. I det perspektivet framstår det inte som särskilt märkligt att människor med allvarlig grad av utvecklingsstörning inte tillerkänns sådan status. Det hindrar dem naturligtvis inte från att vara människor. Den enkla poängen är att det ena inte med nödvändighet hör ihop med det andra. Liksom på många andra mindre övertygade ställen i avhandlingen kan dessa oklarheter åtminstone till viss del föras tillbaka på en bristande precision i begreppsanvändningen.

Som framkommit är *Naturalistisk humanisme* inte någon invändningsfri avhandling. Men på det stora hela framstår den ändå som

mer än fullgod. Den är välskriven och akribin är fullt tillfredställande, men det viktigaste av allt är att det onekligen intressanta och angelägna ämnet här får en perspektivrik och till stora delar klagörande behandling, med många fina referat av och reflektioner kring en lång rad relevanta och inte alltid så lättolkade teorier. Med det konsekventa naturalistiska perspektivet och den därmed relaterade vokabulären får man som läsare syn på nya dimensioner och aspekter av centrala pedagogiska frågor och problem. Avhandlingens inte särskilt förpliktiga under rubrik, *Bidrag til et pedagogisk standpunkt*, framstår i det avseendet som synnerligen väl vald.

Anders Burman

Referenser

- Bernstein, Richard J. (1991): *Bortom objektivism och relativism: Vetenskap, hermeneutik och praxis*. Göteborg: Röda Bokförlaget.
- Kant, Immanuel (2003): *Kritik av omdömeskraften*. Stockholm: Thales.
- McDowell, John (1994): *Mind and World*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Popp, Jerome A. (2007): *Evolution's First Philosopher: John Dewey and the Continuity of Nature*. New York: State University of New York Press.
- Sundsdal, Einar (2013): *Naturalistisk humanisme: Bidrag til et pedagogisk standpunkt*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Anders Burman är docent i idéhistoria vid Institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola. Alfred Nobels allé 7, 141 89 Huddinge. E-post: anders.burman@sh.se

Et større fellesskap av sjeler

Replikk til Anders Burman

Einar Sundsdal

Da jeg satte meg ned for å skrive denne replikken var siste nytt fra NRK at de hurtigste klimaendringene på 65 millioner år nå har konkrete konsekvenser for mange arter. NRK baserer sin nyhet på en artikkel i tidsskriftet *Science*. Der advarer to klimaforskere fra Stanford universitetet om at klimaendringene i løpet av det neste hundreåret vil bli minst ti ganger raskere enn noen klimaendringer jordkloden har sett de siste 65 millioner år. Dersom endringene fortsetter med dagens fart frykter forskerne at det vil føre til et betydelig stress for de landbaserte økosystemene jorden rundt, og mange arter vil bli tvunget til å endre seg i takt med klimaet. En av forskerne bak rapporten sier videre at vi vet fra tidligere endringer at økosystem har svart på noen få graders global temperaturendring over tusentall år, men at den kursen vi er på nå tvinger denne endringen til å skje over noen tiår. Det er mange ganger raskere, og vi ser allerede at noen arter er utfordret av denne farten, understreker han. Ledende norske klimaforskere stiller seg bak analysen, og sier at dette er den reelle banen vi følger i øyeblikket.

Anders Burman oppsummerer min avhandling på en informativ og orienterende måte på en setning når han skriver at den «ytterst handlar om att tänka om och återräddisera bildningsbegreppet utifrån dagens miljö- och klimatkris». Bakgrunnen for et slikt prosjekt er nettopp slike skremmende nyheter som den NRK meldte nå i kveld (6. august). Burmans anmeldelse av min avhandling *Naturalistisk humanisme – bidrag til et pedagogisk standpunkt* er ikke bare informativ, men også kritisk og generøs. De kritiske vurderingene, som for eksempel påpekningen av at avhandlingen ville tjent på et tydeligere

Einar Sundsdal er universitetslektor ved Pedagogisk institutt ved NTNU.
E-post: einar.sundsdal@svt.ntnu.no

pedagogisk metanivå og at sentrale begreper er underdefinerte, viser kritikkenens potensiale som epistemisk produktiv virksomhet. Hans vurdering og begrunnelse for at pragmatisk naturalisme er en mer treffende betegnelse enn naturalistisk humanisme på det prosjektet jeg skriver frem, åpner nye rom for å fortsette samtalen om hvordan utvikle pedagogikken og danningsteorien i møte med vår tids store utfordringer. I denne replikken vil jeg derfor ikke bruke plass verken på å utdype innholdsmessige enkeltmomenter eller på å forsvare eller rettferdiggjøre de mangler og svakheter som påpekes. Jeg vil i stedet benytte anledningen til å fortsette den samtalen som nå er startet, og jeg vil forsøke å være eksplisitt i og med at det etterspørres i anmeldelsen.

Spørsmålet jeg vil ta opp er hvordan naturalismen kan ha et humaniserende potensiale. Mer konkret: hvordan kan vi se for oss et dannelsesprosjekt «som på radikalt vis inkluderer dyrene i det humane prosjekt» slik Lars Løvlie (2013) hevder at John Deweys humanistiske form for naturalisme gjør? Hva kan et slikt dannelsesprosjekt handle om? Sitatet fra Løvlie antyder allerede hva det dreier seg om, nemlig solidaritet og fellesskap. Solidaritet vet vi, ikke minst takket være Wolfgang Klafkis arbeider, er et sentralt danningsteoretisk tema. Og uten å ta stilling til andre sider ved Klafkis danningsteori allierer jeg meg med hans innsikt om at dannelse blant annet handler om det vanskelige arbeidet med å «tilstrebe et maksimum av fellesskap» (Klafki 2001: 81). En mulighet for å utvikle og beskrive et naturalistisk dannelsesprosjekt som kretser rundt solidaritet og fellesskap, er å koble det til eller basere det på kunnskap som er forankret i empirisk vitenskap. La meg videre skissere hvordan jeg tenker meg dette.

I en nylig utgitt bok stiller professor i biolog ved Universitetet i Oslo Dag Hessen spørsmålet *hvor unikt er mennesket?* (Hessen 2013). Når Hessen besvarer dette spørsmålet trekker han særlig frem at når det gjelder det vide følelsesregisteret som ligger under våre lyster og laster, gleder og sorger, er den «grunnleggende likheten» med andre pattedyr så stor, at det gir grunnlag for en revurdering av hvor like vi er også atferdsmessig. For å si det som der et: atferdsrepertoaret i sosiale situasjoner er påfallende likt hos oss selv og andre sosiale aper. Mer teknisk sagt: En lang rekke vitenskapelige forsøk viser at andre sosiale aper uttrykker det samme hormonelle mønsteret på stressituasjoner som oss (forhøyede kortisolverdier), ved at nivåene på sentrale belønningshormoner (serotonin og dopamin) korrelerer med selvfølelse, sosial status og generell godfølelse. Hessen argumenterer for at slike «forbløffende like hormonelle responser» hos mennesker og primater «bør få oss til å se på våre nære slektninger med nye øyne». I denne forbindelse er Hessen særlig interessert i muligheten

for at vi kan forsterke «følelsen av samhörighet» dersom vi virkelige tar inn over oss «et evolusjonært fellesskap med alt levende». For Hessen står det klart at det faktum at vi, som alt annet liv, danner en sammenhengende livets kjede i fortid, nåtid og fremtid «burde gi grunnlag for en slik dypfølt erkjennelse» av fellesskap med alt levende.

Lignende tanker finnes også hos den norske filosofen Bjørn Ramberg, og særlig i essayet *Bør dyr ha sjel?* fra 2005. Slik jeg tolker Ramberg er han begynt å gi et mer konkret innhold til det som Deweys naturalistiske dannelsesprosjekt pekte henimot. Det som ifølge Løvlie handlet om å inkludere dyrene i det humane prosjekt og på den måten ta ansvar for natur, miljø og klima.

Rambergs utgangspunkt er at våre menneskelige sjelsevner – vårt språk, våre følelser, vår vilje og tanke – gjennom en rekke ulike vitenskaper nå settes i en stadig mer finmasket og utstrakt kontakt med naturlige organiske prosesser og innflytelser. For eksempel bidrar den kognitive etologien til at dyr fremstår som stadig mer «naturlig besjelet». Rambergs poeng er ikke først og fremst at vitenskapen gjør nye oppdagelser om hva dyr kan og ikke kan, men at vi «lærer å se de samme fenomenene i dyrs atferd og vår egen». Vi lar med andre ord vår subjektforståelse gjennomsyres av Darwinistisk innsikt, i den forstand at vi «kobler oss selv kognitivt og fenomenologisk opp mot mønstre som fremhever kontinuiteten i den biologiske verden» (Ramberg 2005).

En interessant studie i denne sammenheng, særlig fra et pedagogisk perspektiv, er Gordon Burghardts bok *The Genesis of Animal Play: testing the limits*. Her gir Burghardt en enestående oversikt over hva det er som skjer når det lekes – enten de som leker er reptiler, fugler, fisker eller pattedyr. Etter en møysommelig gjennomgang av tidligere forskning kommer han etterhvert frem til en definisjon på lek: «lek er gjentatt, funksjonell ufullstendig atferd som skiller seg fra mer seriøse atferdsformer strukturelt, kontekstuellet og ontogenetisk, og som er frivillig initiert når et dyr er avslappet eller i avslappede omgivelser» (Burghardt 2005: 82). Denne definisjonen av lek er ifølge Ramberg robust nok til at vi kan kjenne igjen, og kjenne oss igjen i, lek i uante artsvariasjoner. Det poenget Ramberg trekker ut av Burghardts studie, er at nettopp fordi lek er et uttrykk både for natur og for overskridelse, for lovmessighet og frihet, er at Burghardts omfattende beskrivelser og detaljerte dokumentasjon er en kilde til det Ramberg kaller *begrepsforskyvninger*: «Det er ikke bare det at vi nå vet noe overraskende om hvor mye det lekes i dyrerikets mange fylker, vi sitter igjen med en ny erkjennelse av *hva vi selv gjør når vi leker*, av hva lek er» (Ramberg 2005).

Hva er så det danningsteoretiske poenget? Jo, poenget er at dersom slike forskyvninger – som Gordon Burghardt og andre, her kunne vi særlig nevne Frans de Waal og Jane Goodall, bidrar til – skulle forekomme i større skala, da ville vi ifølge Ramberg oppdage at «vi har bygget om den sosiale virkeligheten som ligger til grunn for en del av våre praktiske og etiske antagelser.» Vi ville ikke da, mener han, ha noe annet valg «enn å ta inn over oss, i vår forståelse av hva det vil si å være mennesket, at vi vet mye om hva det vil si å være både flaggermus og ku, apekatt og rotte». Med andre ord ville forholdet mellom oss selv og andre arter være ombeskrevet. Det kan nevnes at i sommer har vitenskapsfilosofen Peter Godfrey-Smith virkelig tatt i bruk både fantasi og kunnskaper forankret i empirisk vitenskap når han bidrar til slike ombeskrivelser med essayet *On Being an Octopus*.

En mulig følge av slike ombeskrivelser av vårt forhold til andre arter er at den kunnskapen og forståelsen som assimileres på denne måten, kan komme til å stå i et «anspent forhold til den omgang vi systematisk pleier med andre arter». Ramberg ser derfor for seg at det vil utvikle seg en form for kognitiv dissonans i vår sosialt delte kunnskap, og hans spådom er at dette ville føre til «at det blir vanskeligere og vanskeligere å forene det vi vet om dyr som naturlige subjekter, og også det språket vi etterhvert danner for å uttrykke denne erkjennelsen, med den objektivisering og den lidelse som mennesker systematisk påfører andre arter». Ramberg øyner i forlengelsen av denne analysen muligheten for et naturalistisk dannelsesprosjekt. Et dannelsesprosjekt der vi «former oss selv ved hjelp av kunnskap og kunnskapsutbredelse, på en slik måte at vi danner fundamentalt mer humane regimer for samkvem mellom dyr og mennesker» (Ramberg 2005).

Ovenfor refererte jeg Klafkis beskrivelse av at dannelselse blant annet handler om å tilstrebe et maksimum av fellesskap. Det fellesskap Klafki sikter til var nok først og fremst det menneskelige fellesskap. Ramberg er med sitt naturalistiske perspektiv ute i et annet, og mer omfattende, solidarisk ærend. La meg derfor avslutte denne replikken med et sitat som kan stå som et foreløpig og retningsgivende *slogan* for et naturalistisk dannelsesprosjekt:

«Dersom vi tar inn over oss den kunnskapen vi allerede har om dyr, og viser nok guts til å skaffe oss mer av samme slag, da ville det nok fort være naturlig – og riktig – å møte sjelsegenskaper hos dyr med et åpent sinn. Om vi, i en slik utopisk verden, skulle la andre

arters opplevelsessevne og værensbehov spille en reell etisk og praktisk-politisk rolle, og derved danne et større fellesskap av sjeler enn det snevre pratesjelsfellesskapet vi nå utgjør, ville naturalismen vise sitt humaniserende potensial» (Ramberg 2005).

Referanser

- Burghardt, Gordon (2005): *The Genesis of Animal Play: Testing the limits*. Cambridge, Ma. The MIT Press
- Godfrey-Smith, Peter (2013): On Being an Octopus. *Boston Review* (3. juni)
- Hessen, Dag (2013): Hvor unikt er mennesket? I R. Sollund; M. Tønnesen & G. Larsen (red.): *Hvem er villest i landet her?* Oslo: Scandinavian Academic Press
- Klafki, Wolfgang (2001): *Dannelsesteori og didaktikk*. Nye studier. Århus. Klim
- Løvlie, Lars (2013): John Dewey. Danning til demokrati. I I. Straume (red.): *Danningens filosofihistorie*. Oslo. Gyldendal
- Ramberg, Bjørn (2005): Bør dyr ha sjel? *Idéhistorisk tidsskrift* 4